

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.32>

УДК 332.14:005.934]:330.341.2(477)

С. В. Козловський,

д. е. н., професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0707-4996>

С. Г. Сторчак,

аспірант,

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2119-3351>

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

S. Kozlovskyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

S. Storchak,

Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Статтю присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню інституційного забезпечення економічної безпеки держави в умовах глибоких

трансформацій та воєнних викликів. Мета дослідження – виокремити базові засади, критерії та інструменти формування ефективної системи економічної безпеки, а також уточнити дефініцію категорії «економічна безпека держави» з урахуванням глобалізаційних тенденцій та політико-економічних ризиків. На основі критичного огляду вітчизняних і зарубіжних підходів показано, що відмінності в рівнях соціально-економічного розвитку зумовлюють різні акценти в архітектурі безпекових інститутів: для розвинених країн ключовими є зріле громадянське суспільство, верховенство права та конкурентні ринки; для перехідних економік – запобігання соціальній дестабілізації, мінімізація залежностей і прискорене інституцієтворення. Доведено що каркас інституційної спроможності включає: (1) досконале ринкове законодавство та захист національного виробника; (2) дієву систему громадського контролю за владою; (3) результативні правоохоронні механізми; (4) конкуренцію як пріоритет над приватизацією; (5) сильну, але підзвітну державу – каталізатор інновацій та гаранта рівних правил гри. Уточнено зміст економічної безпеки як здатність держави після впливів швидко відновлюватися принаймні до попереднього стану, утримувати та покращувати параметри розвитку за позитивних збурень, забезпечуючи ресурсну, виробничо-технологічну, фінансову, соціальну, енергетичну та екологічну стійкість у взаємодії з зовнішнім середовищем. Окрему увагу приділено концепту ризику: розмежовано загрози, імовірність їх реалізації та величину потенційної шкоди; обґрунтовано необхідність спеціалізованих інститутів протидії мінізації, відтоку капіталу та легалізації злочинних доходів. Практичні висновки передбачають: структурні перетворення з урахуванням галузевих переваг; збереження стратегічних активів у публічній власності; модернізацію виробничої й соціальної інфраструктури; стабільність фінансово-кредитної системи; прискорення імпортозаміщення та цифрової трансформації; політику формування середнього класу як опори громадянського суспільства. Запропонована інституційна модель орієнтована на підвищення

продуктивності суспільної праці та якості життя більшості населення, що розглядається як головний критерій ефективності безпекової політики.

The article substantiates the theoretical and methodological foundations of the institutional framework for ensuring a state's economic security under conditions of profound transformation and wartime challenges. The study aims to identify core principles, criteria, and instruments for building an effective economic security system and to refine the definition of "economic security of the state" in light of globalization trends and politico-economic risks. Based on a critical review of domestic and foreign approaches, the authors show that differences in socio-economic development levels determine distinct emphases in the architecture of security institutions: in advanced economies, the key pillars are a mature civil society, the rule of law, and competitive markets; in transitional economies, priorities include preventing social destabilization, minimizing external dependencies, and accelerating institution-building. The authors argue that the backbone of institutional capacity includes: (1) sound market legislation and protection of national producers; (2) an effective system of public oversight over government; (3) robust law-enforcement mechanisms; (4) competition prioritized over privatization; and (5) a strong yet accountable state as a catalyst for innovation and a guarantor of fair rules of the game. The concept of economic security is clarified as a state's ability, after shocks, to recover at least to its previous state, to maintain and improve development parameters under favorable impulses, while ensuring resource, production-technological, financial, social, energy, and environmental resilience in interaction with the external environment. Special attention is paid to the notion of risk: threats, the probability of their realization, and the magnitude of potential damage are distinguished; the necessity of specialized institutions to counter the shadow economy, capital flight, and money laundering is substantiated. Practical conclusions include: structural transformations that account for sectoral advantages; retention of strategic assets in public ownership; modernization of production and social infrastructure; stability of the financial-credit system; acceleration

of import substitution and digital transformation; and policies to build a middle class as the foundation of civil society. The proposed institutional model centers on raising social labor productivity and the quality of life for the majority, which is treated as the chief criterion of effective security policy.

Ключові слова: економічна безпека держави, інституційне забезпечення, громадянське суспільство, конкуренція, ризики, тіньова економіка, інновації, імпортозаміщення, стійкість.

Keywords: economic security of the state, institutional framework, civil society, competition, risks, shadow economy, innovation, import substitution, resilience.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення безпеки держави багатогранна і включає політичні, економічні, військові, науково-технічні, екологічні [1], інформаційні та інші аспекти. Залежно від стадії поступального еволюційного розвитку або гостроти революційних перетворень значимість різних аспектів може суттєво змінюватися, що неминуче накладає свій відбиток на структуру і сутність системи забезпечення стабільності та стійкості суспільного розвитку.

У високорозвинених країнах Заходу накопичено досить багатий досвід запобігання та усунення наслідків соціально-економічної нестабільності, економічна сфера функціонує ефективно, і практично не існує реальної загрози глибоких соціальних потрясінь, оскільки наразі досягнуто високого рівня життя населення, що гарантує соціальну стабільність.

Тому західні вчені та практики не акцентують увагу на проблемі забезпечення економічної безпеки, яка з досягненням стабільності внутрішньої суспільної ситуації втрачає своє значення. Останніми роками на Заході пріоритет надається тріаді: «національна безпека» – «міжнародна безпека» – «глобальна безпека». Так, на думку більшості американських учених, konce-

пція «національної безпеки» є частиною загальної парадигми безпеки, яка еволюціонує у напрямі глобальної безпеки [2].

Еволюція західної концепції безпеки у напрямі глобалізації зумовлена, насамперед, прагненням розвинених країн домінувати в економіці та суспільному розвитку світового співтовариства. Оголошення зарубіжних країн і цілих регіонів, особливо багатих на запаси мінерально-сировинних ресурсів, зонами своїх національних інтересів [3, 4], багаторазове застосування сили проти «недостатньо демократичних» режимів сприяють зростанню національної безпеки провідних країн світу, але водночас часто створюють додаткові загрози міжнародній безпеці.

У країнах із перехідною економікою на перший план виходить проблема економічної безпеки, від стану якої значною мірою залежить соціальна та внутрішньополітична стабільність. Гострота стану економічної безпеки в період ринкових перетворень нерідко ставить під загрозу національну безпеку країни через зростання небезпеки внутрішнього соціального вибуху або крайню залежність економічної системи від зовнішніх факторів, включаючи фінансову, продовольчу, сировинну чи інші види залежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми досягнення економічної безпеки держави, регіонів, окремих галузей економіки, а також дослідження питань, пов'язаних з цією проблемою, відображені в наукових працях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених: Акімов В. А., Андрійчук В. Г., Белов О. Ф., Бінько І. Ф., Бурлака О. М., Варналій З. С., Власюк О. С., Baldwin D., Верхоглядова Н. І., Геєць В. М., Губський Б. В., Денисов А. І., Дороніна О. А., Єрмошенко М. М., Жураківський Є. С., Жаворонкова Г. В., Żukrowska K., Камлик М. І., Козловський В. О., Księżopolski K. M., Кіреєва Є. А., Калетнік Г. М., Лавров Р. В., Лубенець І. О., Макара О. В., Мішина І. Г., Мунтіян В. І., Пастернак-Таранушенко Г. А., Пухтаєвич Г. О., Prebisch R., Raczkowski K., Скидан О. В., Трач В. О., Циглик І. І., Череп А. В., Шлемко В. Т. та інші.

Мета статті є виокремлення базисних положень та критеріїв системи забезпечення економічної безпеки держави в умовах інституціональних змін, запропонувати сучасне поняття категорії «економічна безпека держави».

Виклад основного матеріалу дослідження. Пріоритет політичних або економічних цілей країн із різним рівнем соціально-економічного розвитку відображається на особливостях завдань і структурі системи забезпечення економічної безпеки у міру поглиблення процесу глобалізації ринку. Так, продовження розриву в якості життя населення розвинених і тих, що розвиваються, країн світу впливає на стратегії реформування економіки, включаючи органічні економічні реформи з послідовною модернізацією технологічного устрою та створенням передумов для швидких темпів розвитку економічних систем не лише в короткостроковій перспективі, а й у довгостроковій.

Зокрема, розвинені країни світу ефективно використовують накопичену еволюційним шляхом економічну міць, дешеві сировинні ресурси країн, що розвиваються, сучасні науково-технічні переваги, а також апробовані на практиці формальні та неформальні ринкові інститути для закріплення і подальшого нарощування досягнутого рівня національної безпеки. Ефективність існуючої західної структури забезпечення національної безпеки базується на міцній інституційній основі, яка включає такі основні складові:

- досконалість ринкового законодавства, яке створює привабливі умови для діяльності незалежних суб'єктів ринку та гарантує захист інтересів національних товаровиробників;
- зрілість громадянського суспільства, яке ефективно контролює діяльність законодавчої та виконавчої гілок влади;
- традиційна законослухняність більшості населення, яке довіряє чесності та компетентності представників органів влади й добровільно сприяє їм у дотриманні громадянами встановленого суспільного правопорядку;
- самоповага, патріотизм і національна гордість як наслідок високої якості життя громадян і гідного статусу держави у світовому поділі праці;

- результативність виконання правоохоронних і правозахисних функцій державними органами та громадськими інститутами у вигляді активної превенції правопорушень і правового регулювання відхилень від встановлених «правил ринкової гри».

Більш складними та суперечливими вважаються стратегії наздоганяючих економічних реформ, які передбачають модернізацію господарського механізму шляхом зламу, тобто трансформації революційного характеру попереднього соціально-економічного устрою життя суспільства та побудови принципово нових суспільних відносин. Найбільшу складність процесу трансформації суспільних відносин додає необхідність одночасного створення та освоєння нових формальних і неформальних ринкових інститутів, а також формування структури системи забезпечення економічної безпеки держави з урахуванням особливостей сучасного стану ринкової економічної системи.

Процес ринкових перетворень в Україні значною мірою може базуватися на послідовному засвоєнні досвіду країн із розвинутою ринковою економікою та результатів реформування соціально-економічних відносин на пострадянському просторі. Водночас успіх проведених економічних реформ у Україні визначається передусім готовністю суспільства до наданих ринкових свобод і можливостей, що знаходить відображення в динаміці та результатах трансформації економічних відносин.

Особливості структури системи забезпечення економічної безпеки України в період ринкових перетворень обумовлені історично накопиченими соціально-економічними проблемами та відсутністю зрілого громадянського суспільства, що не дозволяє копіювати успішні західні зразки та вимагає врахування специфічних вимог, особливих завдань і способів їх реалізації.

По-перше, провідним напрямом соціально-економічного розвитку країни в період ринкових перетворень слід вважати забезпечення внутрішньої економічної безпеки з метою запобігання можливості соціального вибуху через непомірну плату населення за трансформацію господарського устрою життя.

Як основна вимога до системи забезпечення економічної безпеки, яка є складовою частиною національної безпеки держави в період ринкових перетворень та війни, виступає зростання продуктивності суспільної праці на основі реалізації права особистості на вільну творчу працю.

Правова демократична соціальна держава з розвиненою ринковою економікою спирається на вільну високопродуктивну працю, що передбачає реалізацію природного потенціалу людини та використання сучасних технологій. При цьому результати праці мають забезпечувати гідну оплату трудових зусиль найманих працівників, отримання прибутку власником (роботодавцем), у тому числі для розвитку виробництва та оновлення основних фондів.

Таким чином, продуктивність суспільної праці виступає як об'єктивний показник (детермінанта) якості функціонування економічної системи, вільний від політичних амбіцій та уподобань. Одночасно продуктивність суспільної праці стає джерелом подальшого економічного розвитку виробництва та засобом ефективного соціального захисту населення, яке ще або вже не може самостійно заробити кошти для гідного рівня життя.

На нашу думку, однією з основних вимог до системи інституційного забезпечення економічної безпеки держави в період ринкових перетворень слід визначити спрямованість на підвищення якості життя більшості населення, захист прав і свобод особистості, гарантування внутрішньої безпеки суспільства. Це твердження актуально для розвитку держави і під час війн.

Як основні напрями інституційного забезпечення економічної безпеки особистості суспільства можуть виступати наступні положення – див. рис. 1.

Однією з найважливіших вимог до системи забезпечення економічної безпеки держави можна визначити створення умов для прибуткової господарської діяльності організацій різних організаційно-правових форм та інституційний захист їх від необґрунтованого адміністративного втручання, формування ефективного конкурентного середовища.

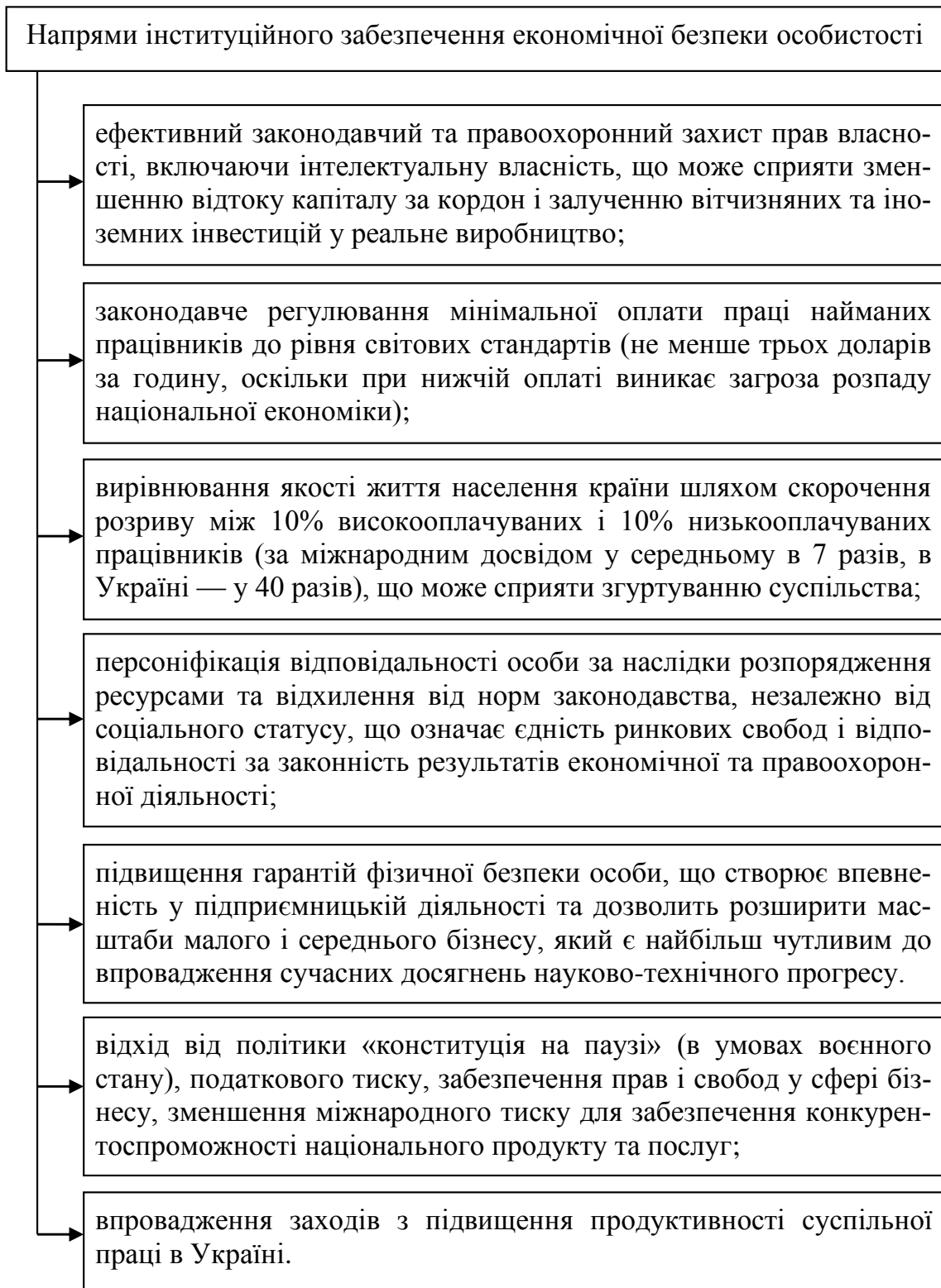

Рис. 1. Напрями інституційного забезпечення економічної безпеки особистості в Україні

Українські господарюючі суб'єкти в умовах постійного реформування економічних відносин опинилися у складній ситуації, перш за все, через не-

досконалість законодавчої бази, яка регулює виробничу діяльність, а також часті зміни законодавчих норм.

Криміналізація всіх сфер життя суспільства загострила проблему забезпечення безпеки господарської діяльності, частина виробничих ресурсів організацій відволікається на створення власних охоронних структур. Посилюється тиск на незалежні господарські структури як з боку адміністративних органів, так і кримінальних елементів. Різко знизилися реальні вимоги до дотримання суб'єктами ринку чинного законодавства, з'явилася залежність результатів господарської діяльності організацій від протекціонізму органів влади.

Конкурентне середовище серед вітчизняних товаровиробників фактично так і не було створене, зате різко зріс рівень конкуренції з товарами закордонних виробників. Цьому значною мірою сприяла позиція органів державної та місцевої влади, зацікавлених у просуванні на український ринок товарів іноземного виробництва.

В умовах ринкових реформ, що склалися в Україні, першочерговими інституційними завданнями держави є усунення подальшого соціального розшарування суспільства, яке сформувалося переважно на кримінальному підґрунті та несе загрозу втрати довіри населення до обраного стратегічного напрямку соціально-економічного розвитку. Ліквідація масової бідності як основи криміналізації економіки та прискорене формування середнього класу можуть створити надійну опору майбутнього громадянського суспільства.

Напрямами інституційного забезпечення економічної безпеки на рівні держави можуть виступати наступні положення – див. рис. 2.

Визначальною ланкою системи забезпечення економічної безпеки держави в період ринкових перетворень по праву вважається зріле громадянське суспільство, яке стримує прагнення державних і муніципальних органів влади до домінування та самовідтворення під найрізноманітнішими благовидними приводами. Спроби регулювання громадянського суспільства з боку держави нерідко призводять до створення нових безкорисних і витратних

структур, більше стурбованих власним існуванням, ніж вирішенням суспільно значущих проблем.

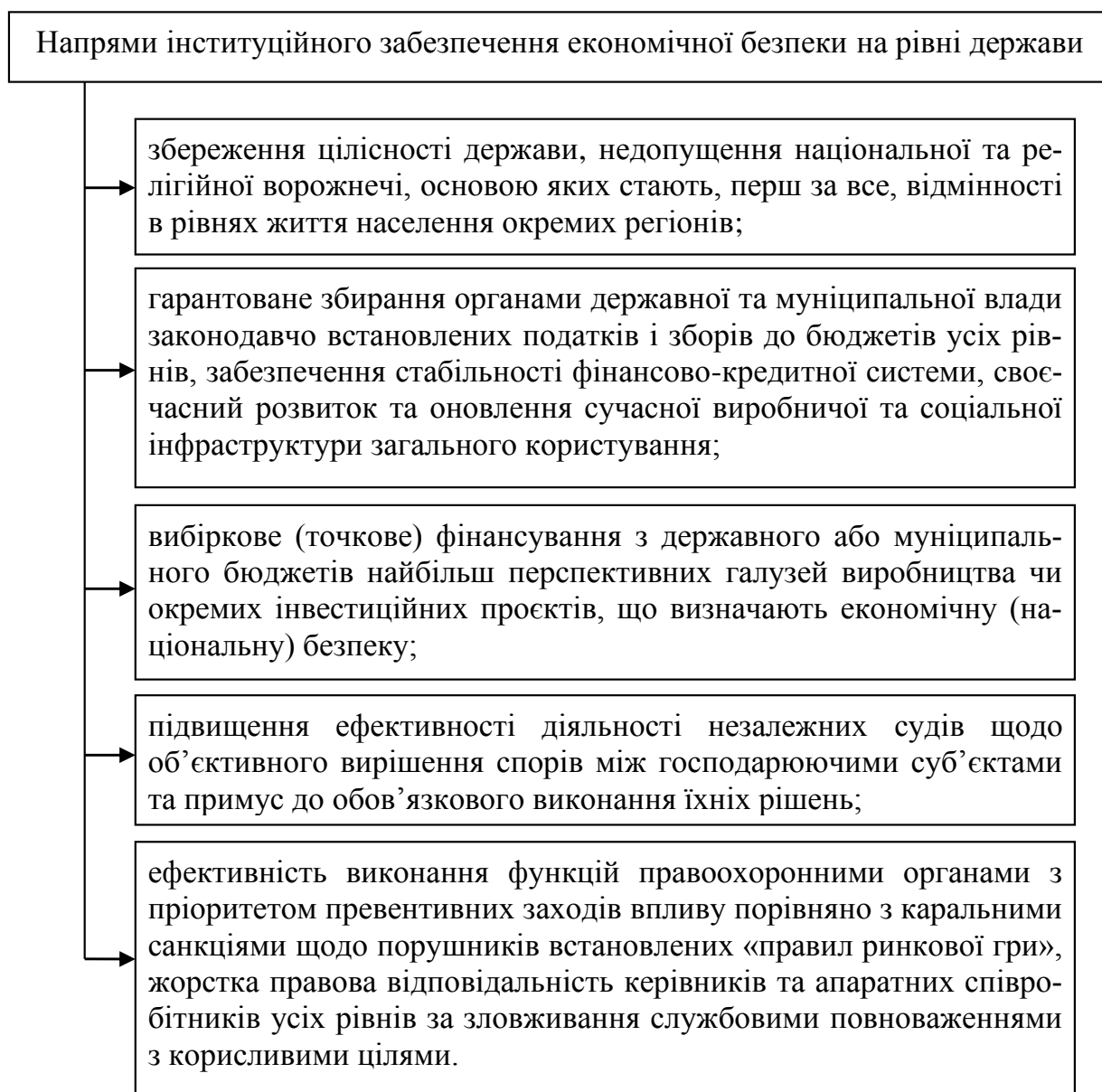

Рис. 2. Напрями інституційного забезпечення економічної безпеки на рівні держави

Закономірною вимогою до системи забезпечення економічної безпеки держави слід визнати її відповідальність перед суспільством, якому вона покликана служити, пріоритет суспільних інтересів під час вирішення спірних питань взаємовідносин суб'єктів ринку, а також громадський контроль за діяльністю урядових структур.

Особливості стратегії України щодо забезпечення економічної безпеки полягають також у тому, що поряд із вирішенням завдань розвитку економіки в масштабах держави в цілому необхідно враховувати специфіку регіонів, які відрізняються за географічним розташуванням, кліматичними умовами, рівнем соціально-економічного розвитку та іншими параметрами.

Особливістю державної стратегії економічної безпеки в сучасних умовах має бути врахування високого ступеня зрощення кримінального бізнесу з легальним. Суспільна небезпека легалізації полягає в тому, що кримінальні угруповання починають діяти під прикриттям зовні легальних форм економічної діяльності, завдяки протекції та покровительству корумпованих чиновників, а «відмиті» фінансові кошти вкладаються у найбільш прибуткові види діяльності, що призводить до нарощування тіньового капіталу.

Таким чином, перетворювальна економічна діяльність держави в період ринкових перетворень та війни включає кілька основних аспектів:

- інституційне обмеження впливу органів влади на господарську діяльність незалежних суб'єктів ринку, що забезпечує їхню вільну конкуренцію та швидке впровадження у виробництво найновіших досягнень науково-технічного прогресу;
- структурні перетворення в економічній сфері, спрямовані на реалізацію промислової стратегії держави з урахуванням рівня розвитку окремих галузей виробництва, наявності науково-технічних напрацювань та централізованих фінансових вкладень ресурсів для розробки й впровадження інновацій;
- збереження у державній власності та забезпечення ефективного функціонування в інтересах усього суспільства стратегічно важливих економічних об'єктів, що впливають на стан економічної (національної) безпеки;
- формування сучасної виробничої та соціальної інфраструктури загального користування, необхідної для ефективної діяльності організацій усіх організаційних форм, задоволення потреб і соціальних потреб населення;

- забезпечення стабільності функціонування державної фінансово-кредитної системи;
- реалізація охоронної функції держави, що дозволяє убезпечити економіку та суспільство від розпаду.

На основі широкого узагальнення теоретичних праць з проблем економічної безпеки та інституційної економіки обґрунтовані такі основні вимоги системного інституційного забезпечення економічної безпеки:

Перше. Визнання ролі інститутів розвитку та забезпечення вільної конкуренції пріоритетною щодо інститутів приватизації. Для формування ринку конкуренція має важливіше значення, ніж приватизація. Тому інститути першого типу повинні розвиватися випереджаючими темпами, забезпечуючи умови для другого. Інакше приватизація створить монополістичні структури, які закриють шлях до конкурентного ринку, як це сталося у нашій країні.

Друге. Діяти у напрямі загальносвітової трансформації, спрямованої на формування інститутів змішаної економіки, яка включає елементи капіталізму та соціалізму. Відмовитися від нереалістичних спроб створювати інститути «рафінованого капіталізму». Найближчою метою має бути створення перехідної системи, здатної забезпечити щорічний приріст ВВП не менше ніж на 5%, справедливий розподіл багатства та доходів як основу для «співпраці людей, що спільно працюють». У результаті буде забезпечено необхідний рівень економічної безпеки як особистості, так і держави.

Третє. Розглядати як необхідний інститут ефективну державу, яка виконує роль каталізатора, інструменту, стимулу та доповнення до приватно-підприємницької та індивідуальної діяльності. Без ефективною держави стійкий економічний і соціальний розвиток неможливий.

Четверте. Посилення організуючої ролі держави через зміцнення існуючих і створення нових суспільних інститутів, розробку механізмів стимулювання соціальної активності та контролю за діяльністю чиновників. Саме держава має перетворити слабе інституційне середовище на сильне, одночасно змінюючись сама.

П'яте. Визнання необхідності та розробка реальних заходів для розвитку спеціалізованих інститутів протидії загрозам економічній безпеці країни в сфері нелегальної економіки, відтоку капіталу, протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, і боротьби з тероризмом.

Закономірною вимогою до системи інституційного забезпечення економічної безпеки слід визнати її відповідальність перед суспільством, якому вона покликана служити, пріоритет суспільних інтересів під час вирішення спірних питань взаємовідносин окремих суб'єктів ринку, а також громадський контроль за діяльністю урядових структур.

На основі вищевикладеного, можна стверджувати, що економічна безпека держави в умовах інституціональних змін, в першу чергу – це створення умов для високопродуктивної діяльності людини в конкурентному середовищі.

Визначення економічної безпеки держави в умовах глобалізації та цілеспрямованого негативного впливу зовнішнього середовища потребує теж уточнення, оскільки воно набуває нових аспектів. Економічна безпека має відображати здатність господарської системи держави в рамках самостійної незалежної політики забезпечувати населення та виробничо-споживчу систему всіма видами енерго-сировинних ресурсів і готової продукції з прийнятним рівнем достатності споживання на основі власного виробничого потенціалу у взаємодії з зовнішніми господарюючими суб'єктами в умовах цілеспрямованого протистояння політичних супротивників і впливу стихійних факторів.

Як зазначалося раніше категорії «економічна безпека» та «економічна стійкість» мають певні подібні компоненти. Зміст категорії «економічної стійкості системи» запропоновано у працях [5, 6, 7]. Пропонуємо, використовуючи даний підхід та розроблену класифікацію складових економічної безпеки визначити зміст категорії «економічна безпека держави».

Економічна безпека держави – це здатність держави після будь-якого впливу (внутрішнього або зовнішнього) швидко повертатися у стан не гір-

ший попереднього, зберігати свій стан як завгодно довго, а також поліпшувати та утримувати свій стан за умов будь-якого позитивного впливу на його детермінанти (продовольчі, соціальні, виробничі, технологічні інформаційні, енергетичні, фінансові, адміністративні, природноресурсні, міжнародні, інтелектуальні, екологічні та складові охорони здоров'я та військово-оборонного сектору). Відповідно до даного підходу категорію «економічної безпеки» можна представити наступним чином (див. рис. 3).

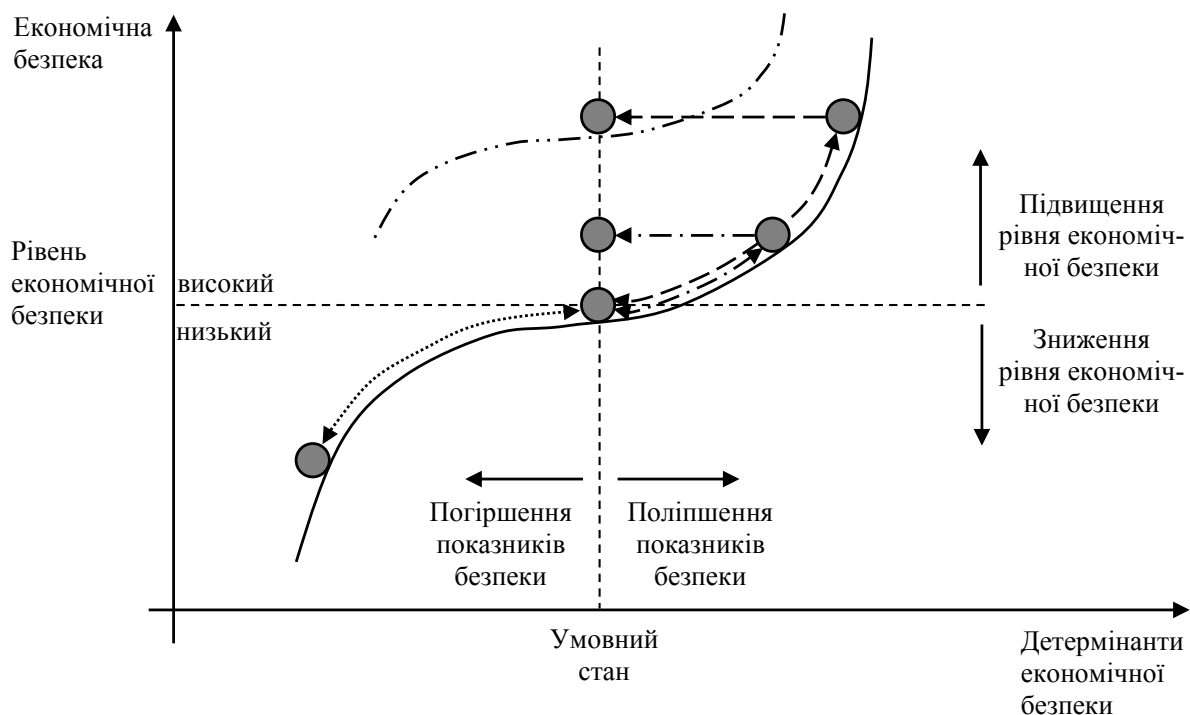

Рис. 3. Графічне зображення сутності економічної безпеки

При формулюванні зазначених категорій слід також звернути увагу на категорію «ризик» в системі формування системи економічної безпеки та виділити три базові підходи до розуміння ризиків:

1. Ризики пов'язуються з загрозами:

- ризики розглядаються як форма об'єктивного вираження загроз, відображена через контекст умов і стратегії економічного функціонування підприємницької одиниці (тобто, в загальному випадку, під ризиками пропо-

нується розуміти всі ті загрози економічної безпеки, які можуть бути описані);

- ризик розглядається як найбільш ймовірні загрози економічної безпеки (тобто, під ризиками пропонується розуміти лише ті загрози економічної безпеки, які можуть реалізуватися з високою ймовірністю).

2. Ризики розглядаються як здатність загрози, у разі її реалізації, завдати об'єкту певної шкоди.

3. Ризики розглядаються як форма небезпеки, «діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість оцінювати ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі та відхилення від поставленої мети».

Подані підходи 1 та 3 не можна вважати повністю обґрунтованими. Так, підходи, в рамках яких ризики повністю ототожнюються із загрозами, не дозволяють належним чином ідентифікувати розглянуті категорії та можуть призводити до необґрунтованої диференціації загроз за ймовірністю реалізації та масштабом наслідків.

Останній із представлених підходів, попри концептуальну новизну, суттєво відходить від розуміння ризиків у усталеній парадигмі сучасного ризик-менеджменту, в рамках якої ризик, по-перше, розглядається як імовірнісна категорія (ймовірність реалізації відповідної загрози), а по-друге, завжди через призму завданої шкоди. Висока ймовірність реалізації загрози в поєднанні зі значними наслідками, пов'язаними з її реалізацією, роблять відповідні ризики предметом підвищеної уваги у сфері управління ризиками. Однак це не позбавляє інші ризики (з меншою ймовірністю реалізації загроз і/або менш суттєвими наслідками) статусу ризиків – йдеться переважно про потенціал впливу оцінки ризиків на стратегію і тактику управління ними.

З цієї причини теза про сутність ризику, що реалізується не у формі шкоди, а, наприклад, у вигляді відхилення від мети, яку розробляють деякі представники політологічного сегмента науки національної безпеки, видається не цілком правомірною.

З урахуванням викладеного систему понять у сфері забезпечення економічної безпеки доцільно візуалізувати, як це представлено на рис. 4, а також актуалізувати поняття економічної безпеки з урахуванням досвіду попередніх дослідників, а також нових викликів і загроз.

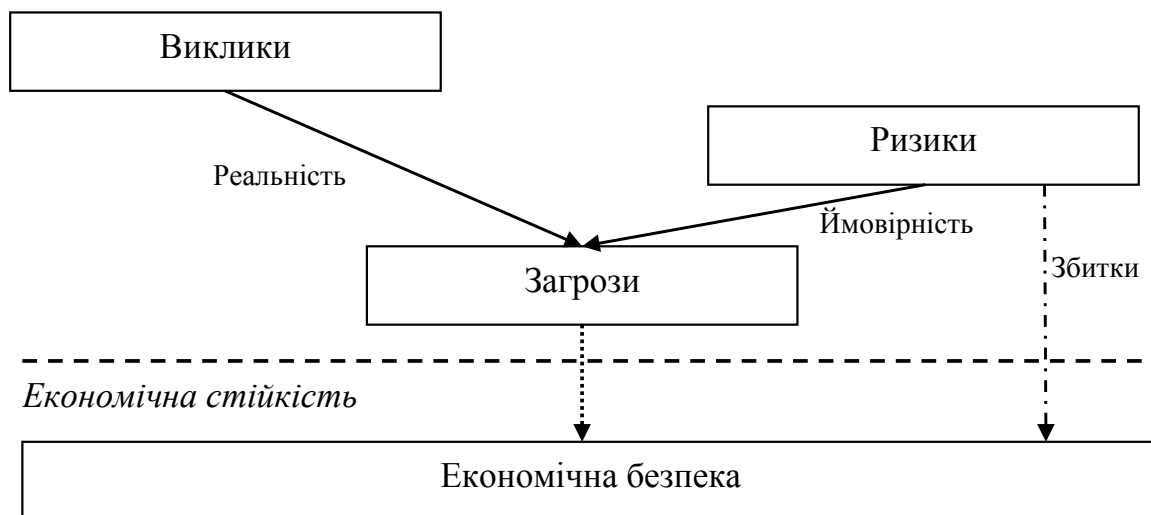

Рис. 4. Взаємозв'язок понять у сфері забезпечення економічної безпеки

Під економічною безпекою доцільно розуміти: стан захищеності економічної системи в контексті динамічної стійкості та збалансованості розвитку цільового стану відповідних параметрів на довгострокову перспективу, а також інституційно-інструментальний аспект забезпечення економічної безпеки, включаючи нормативне та організаційне забезпечення, інструменти й методи впливу, спрямовані на розширення здатності економічної системи забезпечувати розширене відтворення та вирішувати соціально-економічні суперечності, реагуючи на виклики та загрози існування й розвитку, підвищуючи власну життєздатність, динамізм і конкурентоспроможність.

Головною загрозою економічній безпеці в нових геополітичних умовах, крім війни в Україні, є низькі темпи імпортозаміщення та адаптації компаній до обмежень на імпорт і логістику. Її реалізація обмежить технологічний суверенітет країни та призведе до суттєвого зниження рівня економічної безпеки. Це актуалізує завдання реального підвищення ефективності інноваційних перетворень у країні та цифрової трансформації суспільства.

Висновки. Формування ефективної системи економічної безпеки потребує інтеграції базисних положень, спрямованих на створення умов для стійкого функціонування економіки та соціального середовища. Основними аспектами є: посилення інституційної бази, сприяння розвитку конкурентного середовища, модернізація матеріально-технічної бази. Однією з основних вимог до системи інституційного забезпечення економічної безпеки держави слід визначити спрямованість на підвищення якості життя більшості населення, захист прав і свобод особистості, гарантування внутрішньої безпеки суспільства. Інституційне забезпечення економічної безпеки має базуватися на ефективній державній політиці, яка включає стимулювання інновацій, захист національних виробників, боротьбу з корупцією та криміналізацією економіки. Важливим є створення умов для розвитку середнього класу як основи стабільного суспільства, забезпечення прозорих правил гри для бізнесу, а також посилення громадського контролю за діяльністю органів влади.

Економічна безпека має відображати здатність господарської системи держави в рамках самостійної незалежної політики забезпечувати населення та виробничо-споживчу систему всіма видами енергосировинних ресурсів і готової продукції з прийнятним рівнем достатності споживання на основі власного виробничого потенціалу у взаємодії з зовнішніми господарюючими суб'єктами в умовах цілеспрямованого протистояння політичних супротивників і впливу стихійних факторів.

Сформульовано тлумачення категорії: «економічна безпека держави – це здатність держави після будь-якого впливу (внутрішнього або зовнішнього) швидко повертатися у стан не гірший попереднього, зберігати свій стан як завгодно довго, а також поліпшувати та утримувати свій стан за умов будь-якого позитивного впливу на його детермінанти (продовольчі, соціальні, виробничі, технологічні інформаційні, енергетичні, фінансові, адміністративні, природноресурсні, міжнародні, інтелектуальні, екологічні та складові охорони здоров'я та військово-оборонного сектору).

Література

1. Kozlovskiy, S., Zayukov, I., Kozlovskiy, V., Tregubov, O., Storchak, S., Mishchenko, V., Lavrov, R. (2025). Relationship Between Organic Farmland Expansion and Greenhouse Gas Emissions in Europe: Implications for the Implementation of the Sustainable Development Goals. *Problemy Ekorozwoju*. Vol. 20(1), pp. 159-173.
2. De Souza P. J. (2000). *Economic Strategy and National Security*. Boulder: Westview Press.
3. Лисиченко М. США зацікавлені у природних багатствах України: які користі копалини є на Дніпропетровщині. D1. 2024. URL: <https://d1.ua/ssha-zatsikavleni-u-pryrodnyh-bagatstvah-ukrayiny-yaki-korysni-kopalyny-ye-na-dnipropetrovshhyni>
4. Шипуля В. Допомога в обмін на надра: в чому зацікавлені США. 2024. Кореспондент.net. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4735667-dopomoha-v-obmin-na-nadra-v-chomu-zatsikavleni-ssha>
5. Забезпечення стійкого економічного розвитку агропромислового комплексу регіону. Монографія. За ред. С. В. Козловського. Вінниця : Меркьюрі-Поділля. 2016. 258 с.
6. Козловський С. В. Управління сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю. Вінниця : Меркьюрі-Поділля. 2010. 432 с.
7. Козловський С. В. Концепція стійкості економічної системи як фактор розвитку економіки держави. Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. 2013. Вип. 3(142). С. 42-48.

References

1. Kozlovskiy, S. Zayukov, I. Kozlovskiy, V. Tregubov, O. Storchak, S. Mishchenko, V. and Lavrov, R. (2025), "Relationship between organic farmland expansion and greenhouse gas emissions in Europe: Implications for the implementation of the Sustainable Development Goals", *Problemy Ekorozwoju – Problems of sustainable development*, vol. 20 (1), pp. 159-173.

2. De Souza, P.J. (2000), *Economic Strategy and National Security*, Westview Press, Boulder, USA.
3. Lysychenko, M. (2024), "The US is interested in Ukraine's natural resources: what useful minerals are in Dnipropetrovsk region", D1, available at: <https://d1.ua/ssha-zatsikavleni-u-pryrodnyh-bagatstvah-ukrayiny-yaki-korysni-kopalyny-ye-na-dnipropetrovshyni> (Accessed 2 Oct 2025).
4. Shypulia, V. (2024), "Aid in exchange for subsoil: what the US is interested in", *Korrespondent.net*, available at: <https://ua.korrespondent.net/articles/4735667-dopomoha-v-obmin-na-nadra-v-chomu-zatsikavleni-ssha> (Accessed 2 Oct 2025).
5. Kozlovskyi, S.V. (ed.) (2016), *Zabezpechennia stiikoho ekonomichnoho rozvytku ahropromyslovoho kompleksu rehionu* [Ensuring sustainable economic development of the agro-industrial complex of the region], Mercury-Podillia, Vinnytsia, Ukraine.
6. Kozlovskyi, S.V. (2010), *Upravlinnia suchasnymy ekonomichnymy systemamy, yikh rozvytkom ta stiikistiu* [Management of modern economic systems, their development and sustainability], Mercury-Podillia, Vinnytsia, Ukraine.
7. Kozlovskyi, S.V. (2013), "The concept of economic system sustainability as a factor of state economic development", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 3 (142), pp. 42-48.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2025 р.